

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 3. SZÁM
LXV. ÉVFOLYAM

A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETTEL
KAPCSOLATBAN ÁLLÓ SZERZŐK ÍRÁSAI II.

Horváth Richárd, Fóti Miklós, Kármán Gábor,
Pálffy Géza, Orgona Angelika, Nagy Kornél, Tóth Ferenc,
Demeter Gábor, Eszik Veronika, Huhák Heléna,
Fejérdy András és Bartha Ákos értekezései

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 3. szám

Horváth Richárd Mátyás király könyvei. (A késő középkori forráspusztulás mértékéről)	335
Fóti Miklós Ali szegedi szandzsákbég személyének azonosítása, életpályája és birtoklástörténete (1567–1595)	353
Kármán Gábor Határvédelem, finanszírozás, protestantizmus. A belső–ausztriai és a magyar rendek vitája, 1606–1610	367
Pálffy Géza Felszabadítás vagy megszállás? Katonai, pénzügyi és polgári igazgatás a visszafoglalt Magyarországon a nagy török háború idején (1683–1699)	393
Orgona Angelika A láthatatlan asszony. Salgai Kata házasságai	417
Nagy Kornél „Egy füstbe ment terv”. Michál Minas Theodorowicz örmény unitus püspöki jelöltsége Erdélyben (1731–1742)	441
Tóth Ferenc „... számtalanszor bizonyította bátorságát, képességeit és tapasztalatait...” Egy magyar gróf franciaországi marsallá váló kinevezésének körülményei	463
Demeter Gábor Az agrártársadalom differenciáltsága 18. századi településsoros összeírások kvantitatív elemzése alapján (1720–1796)	485
Eszik Veronika Válaszok a modernizáló állam behatolására a vidéki térbe. Az 1883–as horvátországi parasztmozgalmakról másképp	521
Huhák Heléna Lágernaplók. Magyar zsidó deportáltak mindennapjai a koncentrációs és kényszermunkatáborokban (1944–1945)	545
Fejérdy András Intranszigenz antikommunizmus és/vagy pragmatikus diplomácia? XII. Piusz keleti politikája világháború és hidegháború között	567
Bartha Ákos Egy nyughatatlan <i>homo politicus</i> : Szüts Iván (1900–1973) életútja	591

„... SZÁMTALANSZOR BIZONYÍTOTTA BÁTORSÁGÁT,
KÉPESSÉGEIT ÉS TAPASZTALATAIT...”
Egy magyar gróf franciaországi marsallá való kinevezésének
körülményei

TÓTH FERENC

.....
“... HE HAS PROVEN HIS COURAGE, SKILLS AND EXPERIENCE
COUNTLESS TIMES...”

The Circumstances of the Appointment
of a Hungarian Count as Marshal of France

The name of Count László Bercsényi is best remembered for his military career and his role in uniting the Hungarian emigration in France after the Rákóczi War of Independence. At the peak of his career, he was the only Hungarian to be awarded the title of Marshal of France, which placed him in the highest strategic command company of the French Royal Army. This study describes the Hungarian-born Count's multi-faceted military and political career, and the important role played by the social networks and court circles that supported him, including the exiled Polish King and daughter of Sanislo Leszczyński and the Masonic lodges, in winning this prestigious title. The study also highlights the importance of the French literacy of the Hungarian émigré overlord and his media contacts of the time. It also shows that part of his biography, which was included in the pamphlet proclaiming his title of Marshal, was published in a contemporary political treatise, Antoine-François Aubert's *Le politique vertueux*.

Keywords: 18th century, Hungarian emigration to France, László Bercsényi, Szaniszló Leszczyński, French Marshal title, enlightenment, freemasonry
.....

Székesi gróf Bercsényi László volt az egyetlen olyan magyar származású francia főtitzt, aki elnyerte az illusztris Franciaország marsallja (*maréchal de France*) címet, amellyel bekerült a kora újkori francia hadvezérek panteonjába, olyan neves stratégák közé, mint

---

Tóth Ferenc, tudományos tanácsadó, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály.

például Turenne gróf,¹ Villars herceg,² Szász Móric³ vagy Richelieu herceg.⁴ A francia marsallok társasága 1515 és 1793 között alig kétszáz főt számlált, és amint a legutóbbi évtizedek kutatásai is megerősítették,⁵ egy olyan intézményt alakított ki, amely az *ancien régime* francia monarchiája haderejének legmagasabb szintű stratégiai irányítására volt hivatva. A marsallokat hivatalosan a király nevezte ki, de kiválasztásukban mindig óriási szerepet játszott a jelöltek származása, érdemei, katonai és politikai teljesítménye mellett a különböző udvari körök támogatása is. Bercsényi László kiválasztását – a hivatalos laudációt tartalmazó oklevél szerint – minden bizonnyal jelentősen befolyásolta a személyes szolgálati teljesítménye:

„Egy oly hosszú szolgálat, amellyel Bercsényi gróf számtalanszor bizonyította bátorságát, képességeit és tapasztalatait, amelyek egy nagy hadvezérre jellemzőek, valamint az irántunk való buzgósága és ragaszkodása miatt úgy döntöttünk, hogy jogunkban áll számára ezt az általa megérdemelt jutalmat adni.”⁶

A marsalli címet elnyert legtöbb főtiszthez képest Bercsényi László kinevezése sok szempontból kivételesnek számított, egyrészt azért, mert az idegen származású gróf nem tartozott a francia arisztokrácia királyi kegyekkel elhalmozott legfelsőbb köreihez, másrészt pedig a nevéhez nem fűződtek olyan híres győztes csaták, sikeres ostromok vagy diadalmas hadjáratok, amelyek e magas királyi kitüntetést egyértelművé teheték volna.

Vajon milyen folyamat eredményeként kapta meg Bercsényi gróf a marsallbotot és milyen egyéb tényezők segítettek, esetleg gátolták e kivételes királyi kegy elnyerését? E tanulmányban újabban feltárt források segítségével szeretném áttekinteni Bercsényi László

- 1 Henri de la Tour d’Auvergne-Bouillon (1611–1675), Turenne várgrófja, hugenotta származású francia főnemes, hadvezér és politikus. Életéhez lásd Jean Béranger: *Turenne*. Paris, 1987.
- 2 Claude-Hector de Villars (1653–1734), Villars hercege, Franciaország marsallja. Életéről lásd Fadi El Hage: *Le maréchal de Villars. L’infatigable bonheur*. Paris, 2012. Villars marsall fiatal korában részt vett a magyarországi törökellenes harcokban is, így jelen lehetett például a nagyharsányi csatában (1687. augusztus 12.), és közelről is megismerhette a magyar huszárok harcmodorát. Lásd erről újabban Polgár Balázs: Claude-Louis-Hector de Villars márké és az 1687. évi magyarországi törökellenes hadjárat. *Hadtörténelmi Közlemények* 128 (2015) 184–201.
- 3 Szász Móric Bouillon (1611–1675), Kurland hercege, német származású francia hadvezér és író. Életéről lásd Jean-Pierre Bois: *Maurice de Saxe*. Paris, 1992.
- 4 Louis-François-Armand du Plessis (1696–1788), Fronsac, majd Richelieu hercege. Francia arisztokrata, hadvezér és diplomata. Életéről lásd újabban Émilie Champion: *Le Maréchal-duc de Richelieu, l’héritier du cardinal, un homme de pouvoir et de guerre au Siècle des Lumières*. Paris, 2022.
- 5 Lásd erről újabban Fadi El Hage: *Histoire des maréchaux de France à l’époque moderne*. Paris, 2011.; Simon Surreaux: *Les Maréchaux de France des Lumières. Histoire et dictionnaire d’une élite militaire dans la société d’Ancien Régime*. Paris, 2013.
- 6 „... une aussy longue suite de services pendant lesquels le comte de Bercheny a donné en tant d’occasions des preuves signallées de son courage, de sa capacité et de son experience et generalmente de toutes les qualités qui constituaient les grands capitaines ainsy que son zèle et affection pour notre personne nous ont fait juger qu’il etoit de notre justice de luy conferer une recompense qu’il a si bien meritée...” Részlet Bercsényi László marsalli kinevezési okleveléből. [Ford. T. F.] Archives Nationales. Série P 2475. Mémoires de la Chambre des comptes (= AN MC) fol. 361.

katonai és politikai pályáját, valamint társadalmi és kulturális kapcsolatrendszerét, amelynek köszönhetően bejutott a francia királyi hadsereg legfelső elitjének tekintett társaságba.

Bercsényi László, a katona és a franciaországi magyar emigráció vezetője

Gróf Bercsényi László 1689. augusztus 3-án született Eperjesen. Szülei Bercsényi Miklós és első felesége, Homonnai Drugeth Krisztina voltak.⁷ Apja Lengyelországba távozása után tanulmányait a kassai jezsuita konventben végezte. A Rákóczi-szabadságharc kitörése után nem sokkal csatlakozott apjához, és II. Rákóczi Ferenc fejedelem környezetében szolgált. Részt vett a függetlenségért folytatott küzdelem legfontosabb eseményeiben – mint például az ónodi országgyűlésen – 1708-ban, a trencsényi csatában pedig hősiességével még hozzájárult Rákóczi életének megmentéséhez is. A fejedelem által alapított elit egység, a Nemesi Kompánia tagjaként többször is kitüntette magát a szabadságharc utolsó küzdelmeiben. A szatmári béke után a fejedelemmel Lengyelországba távozott. Innen 1712-ben indult Franciaországba, ahol hamarosan a francia hadsereg kötelékeiben küzdő Ráttky-huszárezred tisztjeként folytatta a Habsburg-ellenes küzdelmet. Fiatalkor ellenére Bercsényi László gyorsan emelkedett a katonai ranglétrán és a francia társadalmi hierarchiában. Karrierje sokat köszönhetett Leszczyński Szaniszló száműzött lengyel királynak, akivel 1718-ban ismerkedett meg az elzászi Wissembourg-ban. Barátságuk egészen a lengyel uralkodó haláláig tartott. Szaniszló király később lotaringiai herceggént kinevezte főlovászmesterének, tanácsnokának, valamint udvari lovagi címmel is megtisztelte. 1725-ben Bercsényi megházasodott, és fiatal elzászi nejével Brie-ben vásárolt birtokán telepedett le.⁸ Katonai pályájának fontos fordulópontja volt 1720, amikor a király engedélyével egy saját tulajdonú huszárezredet alapított. A lengyel örökösödési háború során Bercsényi kiválóan vezette ezredét, és katonai tehetsége révén hamar emelkedett a ranglétrán: 1734-ben brigadéros, majd 1738-ban altábornagy lett.⁹

Az osztrák örökösödési háború újabb lehetőséget nyújtott a katonai előmenetele szempontjából. A hadügyminiszterhez írott 1743. október 22-i levele végén kifejtette a magyarok huszárságban játszott fontos szerepéről vallott nézeteit:

„Mindent megteszek, hogy magyarokat állítsak a király szolgálatába, és merem állítani, hogy sikeres vagyok, mivel a születésem és nevem ismert a hazámban, de ha megutáltatjuk a szolgálatot, ahelyett, hogy újabbakat szereznénk, elveszíthetjük a jelenlegi magyarokat is. Márpedig az vitathatatlan, hogy a magyarok a legalkalmasab-

7 Életéhez lásd Forster Gyula: *Gróf Berchényi László Franciaország marsallja*. Bp., 1925.; Forster Gyula: *Utóhang gróf Berchényi László Franciaország marsallja történetéhez*. Bp., 1929.; Zachar József: *Franciaország magyar marsallja, Bercsényi László*. Bp., 1987.; Général Raymond Boissau: *Ladislav Berchény Magnat de Hongrie, Maréchal de France*. Paris-Bp.–Szeged, 2006.

8 Forster: *Utóhang*, 8–9.

9 Service Historique de la Défense. Série MF [Maréchaux de France] 230.

bak a huszárságban való szolgálatra és az ezredemben lévő más nemzetiségűek is tőlük tanulják a szolgálatot.”¹⁰

A magyar huszárok és vezetőjük teljesítményének elismerését igazolja az a tény, hogy XV. Lajos 1743 végén létrehozta a huszárezredek főfelügyelője beosztást, melynek elnyeréséről d'Argenson gróf¹¹ hadügyminiszter december 8-án kelt levelében tájékoztatta Bercsényi Lászlót.¹² Ezt követően a generális még eredményesebben küzdhetett a franciaországi huszárság magyar jellegének megőrzéséért. A következő évben XV. Lajos tábornokká nevezte ki. Bercsényi ez idő tájt majdnem az összes francia szolgálatban álló magyar huszár parancsnoka lehetett.¹³

A lawföldi csata (1747. július 2.) az osztrák örökösödési háború egyik legfontosabb összecsapása volt. Az ütközetben a francia sereg igen jelentős veszteségek árán (10 571 fő) kieroszakolta a szövetséges csapatok visszavonulását. Bercsényi a harc során a Berrylovasbrigád élén tevékenykedett. Sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az ellenséges hírekben is megemlékeztek róla a csata három nagy hadvezére sorában: „Szász Móríc marsall, Löwendal és a magyar Bercsényi alkotta azt a hadviselésben jártas triászt, amely szinte egyedül képes volt arra, hogy a francia hadakat győzelemre vezesse.”¹⁴ 1748-ban elnyerte Commercy város katonai kormányzói tisztségét. Itt jelentős átalakítások árán az egykori Stuart-trónkövetelő által lakott híres kastélyból kaszárnyát létesített. Utóbb, 1753-ban megkapta a Szent Lajos királyi és katonai rend nagykeresztjét, mielőtt elérte volna a pályája csúcsát, az 1758-ban – nem sokkal hetvenedik születésnapja előtt – elnyert marsalli kinevezését.¹⁵

Bercsényi marsallá váló kinevezése e titulus és a vele járó hivatal egyik legjelentősebb reformjának kellős közepére esett. Ekkor történt ugyanis a beiktatási ceremónia legfontosabb kellékének, a marsallbot új változatának bevezetése, amelyet Belle-Isle marsall kezdeményezése után hagyott jóvá az uralkodó. Az új típusú egységesített marsallbotot apró módosításokkal egészen a 20. századig használták. A tervezett modell leírása és néhány fennmaradt marsalljelvény – köztük Richelieu marsallnak a Sorbonne Egyetem archívumában őrzött marsallbotja – alapján feltételezhető, hogy Bercsényi László is egy 3,5 cm átmérőjű és 52 cm hosszúságú tömör fából készült, királykék bársonnyal bevont és harminchat aranyliliommal díszített marsallbotot vehetett át 1758. április 9-én. Ezt az új típusú jelvényt Conflans altengernagy és Bercsényi gróf egyszerre nyerhették ebben az évben. Elismerésük érdekessége abban rejlett, hogy mindkettőjük különleges kitüntettnek számított, szemben a zömében a gyalogságnál szolgáló marsalloktól, Conflans

10 Idézi Tóth Ferenc: Magyar vonatkozású dokumentumok a d'Argenson család levéltárában. I. *Hadtörténelmi Közlemények* 123 (2010) 896.

11 Marc-Pierre de Voyer de Paulmy (1696–1764), Argenson grófja, francia államférfi. Életről lásd Yves Combeau: *Le comte d'Argenson (1696–1764), ministre de Louis XV.* Paris, 1999.

12 Zachar: *Franciaország*, 148.

13 Uo. 159–160.

14 Idézi uo. 178.

15 Ferenc Tóth: *Ascension sociale et identité nationale, Intégration de l'immigration hongroise dans la société française au cours du XVIIIe siècle (1692–1815).* Bp., 2000. 65.

a haditengerészetnél, az idegen származású Bercsényi pedig a francia királyi hadseregben nemrég meghonosított huszároknál tevékenykedett.¹⁶

A marsalli kinevezéssel a Bercsényi család anyagi helyzete is jelentősen megváltozott, mivel e címhez igen tekintélyes mértékű éves illetmény (13 522 livres) is járult.¹⁷ Részben ennek köszönhetően maradt fenn Bercsényi kinevezési okiratának egy másolata is a francia királyi kincstár egyik jegyzőkönyvében.¹⁸ A Bercsényi kinevezésével járó terjedelmes okiratban részletes pályaképet olvashatunk, amelyben a katonai érdemeit és erényeit egyaránt méltatta a szöveg szerzője. A leggyakrabban előforduló kifejezések a katonai érdemeire (*mérite*) és azok jutalmára (*récompense*), a bátorságára (*courage*), a buzgalmára (*zèle*) és az előkelő őseire (*ancêtres*) utalnak.¹⁹ Az okirat részletesen felsorolja Bercsényi hadjáratait, kiemelve a magyar származású gróf hősieis helytállását.

Bercsényi László katonai pályáját nemcsak a saját ambíciói vezérelték, hanem a zömében a francia huszárezredekben szolgáló franciaországi magyar emigráns közösség karizmatikus vezetőjeként a honfitársainak az ügyét is igyekezett szolgálni. Ebben az időszakban katonai szakírók széles körében elterjedt volt az a vélemény, hogy a huszárságban való szolgálatra legalkalmasabbak a magyarok voltak. A felvilágosodás korának katonai gondolkodói még sokat merítettek a klasszikus ókori szerzők (például Polübiosz, Julius Caesar, Sallustius) műveiből. Különösen a lovasság erényeit elemezve gyakran hívták fel a figyelmet az ókori ázsiai vagy afrikai lovas haderők – mint például a numídiak, szkíta, párthus, herul vagy hun lovasság – magas szintű harci értékeire. E katonai erények az ókor gondolkodói számára szorosan összefüggtek egy-egy adott közösség, nép vagy nemzet etnikai karakterével. Az újkori hadtudományi szerzők hasonló módon látták ezeket az összefüggéseket. Turpin de Crissé gróf²⁰ híres hadtudományi munkájában a magyar lovasokat hun elődeikhez hasonlítja:

„Úgy tűnik, hogy a magyarok, kik némely történész szerint a hunokkal azonosak, még mindig bírják azon őseik harcmóráját, akik Attila uralkodása idején letelepedtek Itáliában. Valójában, a legjobb könnyűcsapatokat a magyarokból alkotják, s tudjuk, mily nagy szolgálatot tettek az utóbbi háborúk során: az uralkodók a magyarok mintájára alapítottak csapatokat, melyek akkor hasznosak voltak, de ma már nélkülözhetetlenek is.”²¹

A korabeli kisháborús taktikával foglalkozó francia számára a 18. század első felének legfontosabb problematikája az újonnan felállítandó huszárezredek megfelelő magyar újonccal való feltöltése volt. Kezdetben, a 18. század első felében – részben a törökországi magyar emigránsok között végzett toborzúotak sikerének és a nagy számban érkező ma-

16 Surreaux: *Les Maréchaux*, 79.

17 Bercsényi László gróf éves jövedelme ebben az időszakban több mint 40 000 livres volt. S. Surreaux: *Les Maréchaux*, 380.

18 AN MCc fol. 355–362.

19 Surreaux: *Les Maréchaux*, 108–110.

20 Lancelot Turpin de Crissé (1709–1799), francia huszárezred-parancsnok, katonai szakíró.

21 Lancelot Turpin de Crissé: *Essai sur l'art de la guerre*. Paris, 1754. 149. [Ford. T. F.]

gyar dezertőröknek köszönhetően – a magyarok aránya a franciaországi huszárezredekben jelentős maradt. Megtalálható közöttük a magyar nemesség színe-virága, például a Bercsényi, Dessewffy, Esterházy családok tagjai. A francia katonai nemesség viszonylag gyorsan befogadta a magyar nemességet, elsősorban a házasságok révén. Turpin de Crissé gróf egy kevésbé ismert kéziratában felvázolt egy érdekes lehetőséget a huszárezredek magyar jellegének megtartására. Szerinte nem volt fontos a huszárság egészét magyarokból kiállítani, mivel elég volt a magyar, nemesekből álló tisztikart Franciaországban letelepíteni, francia nemeslányokkal összeházasítani és nemzetségük kontinuitását biztosítani. Elképzelése szerint a magyar származású nemesi tisztikar a kovász szerepét töltötte volna be a különféle nemzetiségű újoncok magyaros harcmodorra való beoltására.²²

Bercsényi László kétségtől a franciaországi magyar emigráció legjelentősebb személyisége volt, aki hadtudósként is elismerést szerzett. A francia levéltári forrásokból megismerhetjük annak a Turpin de Crissé gróf és Bercsényi között zajló kisháborús taktikára vonatkozó vitának részleteit is, amely érdekes választ ad arra a kérdésre, hogy miért nem születtek Bercsényi László tollából a magyar huszárság harcászatára vonatkozó jelentősebb munkák. Amikor Turpin de Crissé 1753-ban azt szorgalmazta, hogy írjon egy a huszárok gyakorlatoztatására és kiképzésére irányuló munkát, Bercsényi gróf így hártotta el a felkérést a miniszternek írt levelében:

„Ha szükségesnek gondoltam volna megírni a huszárokra vonatkozó gyakorlatozás rendjét, akkor már régen javasoltam volna Önnek. A huszárok a lovasság gyakorlatát és alakzatait követték. Azt gondolom, hogy nem tehetünk jobbat annál, hogy az új rendeletben foglaltakat alkalmazzuk rájuk is a gyalogos és lovas kiképzések során. Ahhoz kell őket hozzászoktatni, hogy minél fürgébben és gyorsabban hajtsák végre [a gyakorlatokat]. A huszáregységek bármely hadműveletben, feltéve, hogy egy ügyes és tapasztalt parancsnokuk van, aki főleg a kisháborús hadműveletekben jártas, amelyek megszámlálhatatlan elemből állnak és csak hosszú tapasztalattal lehet megismerni [...] A huszármesterség és huszárharcászat a körülmények, a hely és a terep függvényei, és mondhatni, lépcsőről lépésre változnak, s abban rejlik a jó vezér szerepe, hogy képes kihasználni azok változatosságát a ravaszság, a leleményesség, valamint gyors és bátor fellépés segítségével, amelyek a legfontosabb ismérvei...”²³

A császári hadseregben szolgáló magyar huszárok nagyszámú francia szolgálatba való átállításának csak az 1756-ban megkötött osztrák–francia szövetségi szerződés vetett véget, melynek értelmében megszűnt a dezertálási lehetőség. A Rákóczi-szabadságharc hagyományait ápoló magyar jellegű huszárezredek hamarosan német anyanyelvű újoncokkal töltötték fel, így azok hamar elnémetesedtek. A magyarok aránya a század hetvenes és nyolcvanas éveiben már csupán egy-két százalék volt ezekben az alakulatokban. Hasonlóan a svájci ezrekhez, itt is szigorúan ügyeltek arra, hogy a huszárezredek idegen jellege megmaradjon. A tisztikar egy része azonban egészen a forradalomig magyar, illetve

22 Bibliothèque Nationale de France (= BNF) Bibliothèque de l’Arsenal. Ms 4077. 54–56. [Ford. T. F.]

23 Boissau: *Ladislav Berchényi*, 138. [Ford. T. F.]

magyar származású maradt. Később, különösen az 1756-os, úgynevezett diplomáciai forradalom után helyüket az elzásziak, lotaringiaiak és franciák vették át. A magyar származású katonai elit azonban egészen a forradalomig megőrizte magas pozícióit a huszárezredek vezetésében. Ezen elit néhány neves tagját a francia diplomácia keleti színterein is alkalmazták.²⁴

Bercsényi László, a diplomata és hírszerző

Kevésbé ismert Bercsényi gróf diplomáciai szerepvállalása, amely szorosan összekapcsolódott huszárpáncsnoki tevékenységével, mivel ő maga és ágensei – szinte kivétel nélkül – hivatalosan a huszártoborzás és lóvásárlás ürügyével utaztak külföldre. A franciaországi mellett a korabeli magyar politikai emigráció másik fontos központja török földön, II. Rákóczi Ferenc rodostói környezetében rendezkedett be. A rodostói, száműzött kuruc főtisztok szoros kapcsolatban álltak Bercsényi Lászlóval, akinek a huszárezredében sok rodostói magyar emigráns is szolgált, és a rodostói magyar közösség később is közvetítő szerepet játszott a magyar újoncutánpótlás megszervezésében. Valójában az a közös cél lebegett mindkét emigráció vezetői előtt, hogy a magyar függetlenségi mozgalmak hagyományainak megfelelően francia és török segítséggel folytassák a nemzeti függetlenségi harcukat.

II. Rákóczi Ferencet már 1717-es törökországi útjára elkíserte a fiatal Bercsényi László, akinek a fejedelem személye körüli teendőknél kívül egyéb feladatai is voltak. Például ő köszönte meg a tatár kánnak a fejedelem számára küldött ajándékait 1717. október 10-én. Első törökországi utazásáról Bercsényi részletes jelentést küldött Villars marsallnak, amely sajnos nem maradt fenn. A jelentésre vonatkozó utalásokból sejteni lehet, hogy Bercsényi a száműzött fejedelem törökországi berendezkedésének és az oszmán politikai helyzet leírásának szentelhette írását.²⁵ Bercsényi második török útjára 1720-ban indult. Ennek célja főleg az volt, hogy az újonnan alapított Bercsényi huszárezred számára újoncokat verbuváljon. Ugyanakkor továbbra is fontos információkat közölhetett a francia–oszmán viszonyok alakulásáról, és természetesen a két magyar emigráció közötti kapcsolat erősítésében is fontos szerepet játszott.²⁶

Kevésbé ismert Bercsényi László harmadik törökországi útja, melynek során a neves magyar katonatiszt az újonnan kinevezett francia nagykövetet, d'Andrezel *vicomte*-ot kíserte el Konstantinápolyig 1724-ben. Az oszmán viszonyokban tapasztalt és jó kapcsolatokkal rendelkező Bercsényi valószínűleg megkönnyíthette az új nagykövetnek a nehéz keleti diplomáciai poszt elfoglalását. Másrészt Bercsényi Rodostóban ismét felkereste a fejedelmet és a magyar emigránsokat, köztük a még életben lévő apját is. E küldetésének

24 Lásd erről újabban Ferenc Tóth: *Agents hongrois au service de la France sous l'Ancien régime*. In: *Renseignement et espionnage de la Renaissance à la Révolution (XVe–XVIIIe siècles)*. Ed. Eric Denécé – Benoît Léthenet. Paris, 2021. 227–242.

25 Boissau: *Ladislás Berchény*, 30–31.

26 Uo. 33–36.

jelentéseit ez idáig nem sikerült megtalálnunk.²⁷ Az újabb kutatások alapján biztosnak tűnik, hogy Bercsényi az osztrák örökösödési háború alatt jelentős szerepet játszott a titkos katonai ágensek munkájának irányításában is. 1744-ben ő irányította a flandriai területen tevékenykedő titkos ügynökök munkáját, és jelentéseiket személyesen továbbította a hadügyminiszternek.²⁸

A lengyel örökösödési háború elején franciaországi elfoglaltságai miatt huszárezrede őrnagyát, a törökül jól beszélő Tóth Andrászt küldte a rodostói magyarok körébe toborzóra, illetve a kapcsolatok ápolása céljából. 1733 júliusában érkezett Bercsényi megbízásából Konstantinápolyba, hogy a huszárezredébe magyar újoncokat toborozzon, illetve huszárlovákat vásároljon. A francia nagykövet, Villeneuve márki azonnal felfigyelt rá és több fontos titkos diplomáciai feladatot is bízott rá a krími tatár kánnal való kapcsolatok rendezése ügyében. Tóth 1733-ban jutott el először a Krímbe, ahová a következő évben már megbízott francia konzulként jutott el ismét. Küldetésének hivatalos célja a huszártoborzás volt, de titkos küldetése révén bekerült a versailles-i kormányzat keleti politikájának sodrába is, ugyanis feladata volt, hogy a tatár kán személyén keresztül megpróbálja rávenni a Portát egy lengyelországi hadjáratra.²⁹

Tóth András újabb törökországi kiküldetésére csak az osztrák örökösödési háború vége felé, 1747-ben került sor. Ekkor ismét elutazott Rodostóba, hogy felvegye a kapcsolatot az ott élő honfitársaival. Hivatalosan továbbra is hagyományos toborzásra indult, ám Rákóczi halála után erre igen csekély remény volt, hiszen a száműzött fejedelem halála után Rodostó sokat veszített a korábbi jelentőségéből. Valódi, titkos küldetése más szerepet is szánt a veterán kuruc harcosnak. Az instrukcióban elsősorban információszerzés és kapcsolatfelvétel szerepelt, ám a buzgó ügynök az önálló kezdeményezésektől sem riadt vissza.³⁰

Tóth András 1747 decemberében érkezett Rodostóba, ahol azonnal kapcsolatba lépett Csákyval. Átadta neki a magyarországi hadjáratban reménykedő Bercsényi László titkos üzenetét, és megkérdezte véleményét a magyarországi politikai helyzetről. Csáky gróf válaszában egy igen érdekes tervvel állt elő. Szerinte a magyar rendeknek meg kellene akadályozni Mária Terézia fia, a későbbi II. József magyar királlyá koronázását, és helyette a francia trónörökösnek, XV. Lajos fiának kellene felajánlani Szent István koronáját. Csáky Mihály honfitársán keresztül biztosította a francia kormányt, hogy a Porta minden bizonnyal hadba száll majd a magyar elégedetlenek védelmében. A terv megelőlegezte egy francia expedíciós hadsereg Magyarországra küldését is Bercsényi László vezénylete alatt. Leveleiben ritkán ejtett szót a toborzásról, és Bercsényi László Mikes Kelemennek írt 1748. januári levelében is csak Tóth András hiányolta, nem pedig az állítólagos magyar rekrutákat.³¹ A háborút lezáró 1748. április 29-i aacheni békeszerződéssel a küldetésnek

27 Boissau: *Ladislas Berchény*, 41–43.

28 Stéphane Genêt: *Actions secrètes et espionage militaire sous Louis XV*. Paris, 2013. 162., 175.

29 Tóth Ferenc: Magyar ügynökök a francia király szolgálatában Kelet-Európában az orosz-osztrák-török háború korában (1736–1739). *Századok* 145 (2011) 1190.

30 Tóth Ferenc: „... méltóztassék kinevezni különleges ügynökök...” A francia diplomácia magyar ágensei a hosszú 18. században. *Történelmi Szemle* 55 (2013) 390.

31 Idézi uo. 391.

e része is tárgyalanná vált, mivel a háború befejezésével az ezredek létszámát jelentősen csökkentették.

A békeidőszak alatt nagy változások érlelődtek az európai hatalmi viszonyokban. Az osztrák örökösödési háborúban a francia–angol gyarmati szembenállás elmérgesedett, és a békekötés után is folytatódtak az amerikai és indiai hadműveletek. Az angol–francia gyarmati harcok és II. Frigyes agresszív politikája miatt kiteljesedő nemzetközi konfliktus hatására a francia királyság is háborúra készülődött. A huszárezredek létszámát felemelték a háborús készenléti létszámra, s Bercsényi László gróf ismét elküldte török földre Tóth Andrást, hogy keressen újoncokat az Oszmán Birodalom területére menekült magyarok között, és elkísérje az új konstantinápolyi francia követet, Vergennes grófot, a későbbi francia külügyminisztert. Tóth 1755-től ismét Rodostóban tartózkodott. Innen kért pénztámogatást Belle-Isle marsalltól a moldvai toborzótújához, amelyet Bercsényi László is támogatott. A rodostói magyar emigránsokkal kapcsolatosan külön utasításokkal látta el a francia kormány. Tóth András megérkezése után nem sokkal eleget is tett ennek a megbízásának és felkereste az aggastyán Csáky Mihályt, a rodostói magyarok még életben lévő vezetőjét. Csáky azonnal kapott a lehetőségen, és francia segítséget remélve, elkezdte szervezni a magyarországi ellenzéki főurakkal való kapcsolatait. Újból felajánlotta segítségét XV. Lajosnak egy esetleges magyarországi francia fegyveres intervenció esetére.³² Tóth missziója azonban hamarosan terhessé kezdett válni az osztrákokkal szövetséget kötő francia diplomácia számára. A titkos küldetést csak lassan sikerült leállítani, és minden bizonnyal az osztrák ügynökök is értesültek Tóth rodostói jelenlétéről. Máiig sem tisztázott körülmények között 1757-ben váratlanul elhunyt Csáky Mihály és Tóth András, és örökre magukkal vitték a rodostói emigránsok utolsó függetlenségi harcának tervét.³³

Egy művelt és bibliofil francia főúr

Amint arra Simon Surreaux a felvilágosodás korabeli francia marsallok pályájának szentelt monográfiájában rámutatott, a műveltségnek kiemelkedő szerep jutott leg többjük felemelkedésében és társadalmi rangjuk megszilárdulásában.³⁴ A háborúk és hadgyakorlatok a fiatal tiszteknek gyakran nem tették lehetővé, hogy megfelelő műveltségre tegyenek szert. Sokan közülük éltebb korukban kezdték el a tanulmányaikat. Bercsényi László gróf – nevelt fia, Esterházy Bálint László visszaemlékezéseinek tanúsága szerint – szintén e csoporthoz tartozott: „Bercsényi gróf, azóta marsall, a régi kor tökéletes művelt embere volt. Akkor kezdte el képezni magát, amikor mások már elfelejtették azt is, amit valaha megtanultak.”³⁵

32 Theodor-Orville Murphy: *Charles Gravier, comte de Vergennes, French Diplomacy in the Age of Revolution: 1719–1787*. Albany, 1982. 80.

33 Tóth: ... méltóztassék, 393.

34 Surreaux: *Les Maréchaux*, 503–645.

35 Valentin Esterhazy: *Mémoires*. [S. a. r. Ernest Daudet.] Paris, 1905. 12.

Bercsényi László és utódai³⁶ figyelemreméltó könyvtárt hoztak létre, amelyben nyomtatott művek és kéziratok egyaránt megtalálhatóak voltak. E gyűjtemény egy részét a család javainak a francia forradalom alatti elkobzása után felmérték. Az emigráns Bercsényi Ferenc Antal javait felmérő bizottság a könyvtár egy részének listáját is elkészítette, amelynek segítségével képet alkothatunk a Bercsényi-könyvtár összetételéről is. E könyvlistát – illetve a Bercsényiek könyvtárából származó néhány régi könyvet – a meaux-i városi könyvtár őrzi.³⁷ A forrásszöveg tanúsága alapján a könyvlistát a forradalom III. évének nivôse 19-én, vagyis 1795. január 8-án állították össze. A dokumentum szerint a könyvállomány revízióját a VI. év thermidor 6-ájára, vagyis 1798. július 30-ra datálta az a bizottság, amelynek tagjai az emigránsok javaiból létrehozott első helyi múzeum és közkönyvtár (Museum de Meaux) műtárgyait és dokumentumait voltak hivatott felmérni Arnoul Carangeot³⁸ vezetésével.³⁹ A felmérés alapján ebben az időszakban a Bercsényiek egykori könyvtára már alaposan megfogyatkozott állapotban volt, de még egységes bibliotékaként kezelték. Az összesen 410 tételből és 952 kötetből, valamint 14 kéziratcsomóból álló gyűjtemény, még töredékes volta ellenére is a kor nagy nemesi és nagypolgári könyvtáraihoz hasonló impozáns egységet alkotott.

A könyvlistán szereplő munkákat hét átfogóbb kategóriába lehet sorolni: tudomány, történelem, vallás, szépirodalom, jog, művészet és egyéb. A vegyes műfajú műveket alapvetően a jelenkori szakmai kategóriákba soroltam be és nem a 18. századi gyakorlatot követtem. Ennek köszönhetően jóval jelentősebb lett a tudományos művek aránya, mint a művészeti munkáké. E 410 tételből álló egység – figyelembe véve a forradalom idején elveszett részeit – töredékes állapota ellenére is igen komoly gyűjteménynek számíthatott az *ancien régime* végén. Összehasonlításképpen Bercsényi László híres lengyel barátjának, Leszczyński Szaniszló lengyel királynak a magánkönyvtárára lehetne hivatkozni, ami sok szempontból példaképe lehetett Bercsényi könyvtárának. Amikor Leszczyński a magánkönyvtárát 1750-ben felajánlotta az általa alapított Société royale des Sciences et Belles-Lettres de Nancy tudós társaság közkönyvtárának, akkor a könyvgyűjteménye még csak 271 tételből állt.⁴⁰ Az egykori lengyel király magyar barátja valószínűleg már akkor hasonló méretű könyvtárral büszkélkedhetett. A korabeli marsallok könyvtáraihoz viszo-

36 Itt elsősorban Bercsényi László utolsó fia, Bercsényi Ferenc Antal tevékenysége figyelemre méltó. Ő 1744-ben született Lunéville-ben. 1747-ben kornétás lett a Berchény-ezredben. 1749-ben létszámfeletti hadnagynak nevezték ki. 1754-ben a Máltai Lovagrend is tagja közé fogadta. 1754-ben kapitány lett. 1762-ben, testvére halála után megkapta az ezredtulajdonos-parancsnokságot, de 23 éves koráig az apja vezette az ezredét. 1771-ben elnyerte a Szent Lajos-rend keresztjét. A forradalom alatt elhagyta Franciaországot, és Londonban halt meg 1811-ben. Életéhez lásd Boissau: *Ladislas Berchény*, 193–196.

37 A forrás pontos lelőhelye: Médiathèque Luxembourg de Meaux (= MLM) Série Ms 155. [PAT Divers catalogues des bibliothèques confisquées à la Révolution. Bercheny.]

38 Arnoul Carangeot (1742–1806), művelt tudós, forradalmár, később a meaux-i múzeum igazgatója lett.

39 Fernand Lebert: La bibliothèque de la ville de Meaux et les bibliothécaires. *Bulletin de la Société littéraire et historique de la Brie* 3 (1903) 5. sz. 22–25.

40 Lásd Leszczyński Szaniszló könyvtáráról André Markiewicz: Les livres du roi. La bibliothèque personnelle de Stanislas léguée en 1766 à la bibliothèque publique de Nancy. In: *Stanislas et son Académie*. Ed. Jean-Claude Bonnefont. Nancy, 2003. 37–55.

nyítva azonban a Bercsényi-könyvtár egy szerényebb gyűjteményt képviselt,⁴¹ amelynek az értékét inkább annak jellegzetes összetétele jelentette. A forradalom idején feljegyzett listán található művek típusai alapján így oszlott meg a Bercsényi-könyvtár állománya:⁴²

Típus	Darab	Százalék
Történelem	143	34,9
Szépirodalom	38	9,3
Tudományok	106	25,8
Művészetek	7	1,7
Vallás	12	2,9
Jog	45	7
Egyéb	59	14,4
Összesen	410	100

A táblázat alapján megállapítható, hogy a történelmi és tudományos, és ezen belül is főleg hadtudományi munkák (13,9%) alkotják a Bercsényi-könyvtár zömét. A szűkebb értelemben vett hadtudományi munkák mellett a történelmi jellegű könyvek nagy része is erősen hadtörténelmi jellegű, mivel az ókortól a 18. századig terjedő háborúk és hadjáratok története uralja az idetartozó könyvek tematikáját. Szintén a hadtörténet uralkodik a szépirodalmi művek közé sorolható memoáriródlomban, a szerzők jelentős része (például Villars marsall, Rákóczi fejedelem) kifejezetten háborús eseményeknek és a hadvezéri tevékenységnek állít emléket bennük. Bercsényi László hadtudomány iránti érdeklődése visszanyúlhat az ifjúkoráig, amikor a Rákóczi-szabadságharc idején a fejedelem Nemesi Kompániájában tanulhatott, ahol Rákóczi a személyes felügyelete alatt képzett fiatalokból szerette volna létrehozni a hadserege új tisztikarát.⁴³ Az ifjú Bercsényi gróf hadtudomány iránti érdeklődése a száműzetés alatt sem csökkent. Újonnan alapított könyvtárában megtalálhatóak voltak az ókori klasszikus szerzők munkái (például Thuküdidész, Polübiosz, Vegetius, Suetonius, Szicíliai Diodórosz, Xenophón) mellett saját kora legismertebb és legnépszerűbb hadtudományi művei, például Folard *Histoire de Polybe* című műve, Szász Móric *Réveries-jei* vagy Turpin de Crissé *Essai sur l'art de la guerre-je*. A spanyol örökösödési

41 Lásd a Simon Surreaux által vizsgált 71 marsall könyvtárának kötettség szerinti elemzését. Surreaux: *Les Maréchaux*, 510–512.

42 A rekonstruált könyvlistát egy nemrég megjelent tanulmányomban publikáltam. Tóth Ferenc: *Ex libris Comte de Berchény. Újabb kutatások a franciaországi Bercsényi család könyvtára történetéről. Hadtörténelmi Közlemények* 136 (2023) 115–172. Vö. Forster: *Utóhang*, 91–115.

43 Rákóczi nagy jelentőséget tulajdonított a hadtudományi képzésnek is. Kiadatta Zrínyi Miklós hadtudományi munkáját, és francia katonai tanácsadókkal konzultált a reformjai ügyében. Egy önálló hadtudományi munkán is dolgozott 1707–1708-ban, amelynek töredékeiből megállapítható, hogy két önálló fejezetet ő maga írt, két másikat pedig François de La Vallière: *Pratique et maximes de la guerre* [Hága, 1693.] című munkájából kölcsönzött. Lásd erről: V. Windisch Éva: Rákóczi Ferenc ismeretlen hadtudományi munkája. *Irodalomtörténeti Közlemények* 57 (1953) 1–4. sz. 29–56.

háborút követően az európai katonai gondolkodásban feléledtek a haditechnika fejlődése következtében kialakult viták, mint például a tűzerő és a gyalogsági lökőerő közötti vetélkedés taktikai mérlegelései vagy például a Folard lovag által kidolgozott oszlopharcászat körüli elméleti viták, amelyekben a hadtudósok egy része visszanyúlt az ókori szerzők műveihöz. A „régiek és modernek” hadtudományi vitájának érdekes lenyomatát nyújtja a Bercsényiek könyvgyűjteményének listája, ahol szinte az összes érintett szerző megtalálható.⁴⁴

A hadtudományi munkák között egyik érdekes magyar vonatkozású kollekciónak alkották a korabeli kisháborús taktikát elemző művek. Az e témával foglalkozó francia nyelvű szakírók sok figyelmet szenteltek a 18. század első felében felállított magyar eredetű huszárezredek harcászati és hadkiegészítési kérdéseire. Megtalálható volt a Luzancy kastély könyvtárában a műfaj szinte összes korabeli klasszikus szerzőjének (Grandmaison, Jeney, de la Roche stb.) kisháborús értekezése. A szépirodalmi munkák összetétele szintén érdekes képet mutat, a klasszikus szerzők mellett megtalálhatóak voltak itt a felvilágosodás legismertebb írói – mint Voltaire, Rousseau és Montesquieu – művei. A modern irodalom igen széles palettája szerepel a könyvtárban a vallásos színezetű morális regényektől (például Fénelon művei) egészen a frivol hangvételű könyvekig. A *libertinage* jelenlétéről egyébként érzékletesen beszámol Bercsényi László mostohafia, Ladislav Valentin Esterhazy az emlékirataiban, ahol Voltaire és Retz bíboros műveiből kölcsönzött stílusban mutatja be a kastélyban zajló szerelmi afférokot.⁴⁵

A könyvtár magyar szempontból legizgalmasabb részét a hungarikum értékű művek jelentik. Ezek bár nem jelentős számban, de többféle kategóriában is határozottan jelen voltak a Bercsényiek könyvtárában. A fennmaradt könyvlista alapján a hungarikumok különböző generációjú és tematikájú csoportokba sorolhatók. Egyrészt megtalálhatók itt olyan 16–17. századi könyvek, amelyeket a Bercsényiek Magyarországról hozhattak el az emigrációjuk elején. Ezek a magyarság történetére vonatkozó humanista történetírók munkái vagy a Magyar Királyság törvényeivel kapcsolatos művek. Idetartozik Antonio Bonfini Krónikájának 1575-ös kolozsvári kiadása és a Káldy György által fordított *Biblia* egy 1626-os kiadása. A hungarikumok egy másik fontos kategóriája a 18. századi kortárs magyarországi nyomtatványokból áll. Helyet kapott ebben a csoportban Bél Mátyás három munkája, egy német nyelvű magyar nyelvkönyv, Werbőczy István *Corpus Juris*ának egy 1751-es kiadása, egy 1765-ös kiadású egyházi és világi sematizmus, és néhány jezsuita kegyességi munka. Természetesen a magyar függetlenségi mozgalom jelentős francia nyelvű művei is helyet kaptak a könyvtárban: például Jean Le Clerc Thököly Imrének szentelt műve, Rákóczi fejedelem *Testament politique et moral* című munkája, vagy a Brenner Domokos által írt *l’Histoire des révolutions de Hongrie*, Claude Vanel *Histoire des troubles de*

44 A régiek és modernek hadtudományi vitájáról lásd *Dialogue militaire entre Anciens et Modernes*. Ed. Jean-Pierre Bois. Rennes, 2004.

45 Esterhazy: *Mémoires*, 22–23. Ladislav Valentin Esterhazy a könyvtár egyik szorgalmas olvasója lehetett, amint ez az emlékiratainak egyes részeiben is megfigyelhető. Vö. Ferenc Tóth: Notes de lecture en marge des Mémoires. Les lectures des mémorialistes francophones hongrois au cours de l’Ancien Régime. In: *La réception des Mémoires d’Ancien Régime. Discours historique, critique, littéraire*. Ed. Jean-Jacques Tatin-Gourier. Paris, 2009. 108–114.

Hongrie című műve, Eustache Le Noble *Histoire du prince Ragotzi, ou Guerre des mécontents sous son commandement* című kötete. A 18. századi hungarikumok között találunk néhány olyan kiadványt is, amelynek szerzői a franciaországi Bercsényi-huszárezredben szolgáltak. A már említett Lancelot Turpin de Crissé művei mellett a Jeney Lajos Mihály által írt *Le partisan ou l'art de faire la petite guerre* [Hága, 1759.⁴⁶] vagy a fiatalkorában szintén az ezredben katonáskodó második generációs magyar katonatiszt, François de Tott *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*⁴⁷ című művei szintén szerepelnek a könyvgyűjtemény listáján.

Izgalmas hungarikumgyűjteményt alkotnak a könyvlista után szereplő kéziratok, amelyekből néhány ma is megtalálható a meaux-i városi könyvtár kéziratárában. Ezek közül a legértékesebbek a Bercsényi László levelezésének másolatát tartalmazó leveleskönyvek,⁴⁸ amelyeket még a 20. század elején Forster Gyula és társai is azonosítottak, és egy részüket lemásoltatták.⁴⁹ Szintén itt található egy különleges keleti kézirat eredeti török (oszmáni), valamint latin és francia fordításban, amelyet nagy valószínűséggel a konstantinápolyi francia tolmácsiskola egyik növendéke (*jeune de langue*) készített. Ez a III. Murád szultán (1546–1595) uralmát elbeszélő történeti munka részletesen megemlékezik a tizenöt éves háború (1591–1606) magyarországi eseményeiről.⁵⁰ A keleti eredetű kéziratot nagy valószínűséggel Bercsényi László törökországi toborzótisztje, Tóth András hozta magával valamelyik útjáról.⁵¹ A kéziratok között található még egy érdekes, a 18. század végi, a huszárság katonai gyakorlataira vonatkozó német nyelvű kézirat is *Unterichtung* címmel,⁵² amely a Berchény-huszárezredben használt harcászati kézikönyv lehetett, s amely fontos forrás nemcsak az ezredben alkalmazott taktikai módszerek ismerete, hanem az ezred „elnémetesedése” szempontjából is. Bercsényi László jelenlegi ismereteink szerint nem hagyott hátra maga után irodalmi értékű visszaemlékezéseket, de van egy rejtélyes kéziratgyűjteményre [MSS *Mémoires du comte Bercsényi*] való hivatkozás Kultsár István szombathelyi tanár által szerkesztett Mikes: *Törökországi levelek...* című műve kiadásának előszavában, amely cáfolni látszik e tényt.⁵³

46 Lásd erre a műre vonatkozólag Jeney Lajos Mihály: *A Portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint, Hága, 1759.* [Szerk. Zachar József.] Bp., 1986. (Magyar Hírmondó.)

47 Lásd erre *François Baron de Tott emlékiratai a törökökről és a tatárokról.* Szerk. Tóth Ferenc. Szombathely, 2008.

48 MLM Série Ms 109–110.

49 A Bercsényi László gróf miniszterekkel és államférfiakkal folytatott levelezéséből készült kéziratok másolatokat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában (= OSZK K) őrzik (Quart. Gall. 55/1–2).

50 A kézirat egy másik példánya megtalálható a Bibliothèque Nationale de France kéziratárában is. (BNF Ms Suppl. Turc. 865. *Histoire du Regne de Sultan Murad Khan fils de Sultan Selim Khan traduite du turc par les soins, et sous la direction du P. R. Romain de Paris Conseiller des Missions de Grece et prefet des jeunes de langues par le Sieur Jean Baptiste Guinrand. 1733.* [trad. 30.]) Lásd e gyűjteményben található hungarikumokról újabban Tóth Ferenc: *Rejtőzködő hungarikumok a Bibliothèque Nationale de France kéziratárában.* *Magyar Könyvszemle* 137 (2021) 345–366.

51 Tóth az 1730-as, 1740-es és 1750-es években többször is megfordult török földön és számos értékes kéziratot is magával vitt Franciaországba.

52 MLM Série Ms 47. *Unterichtung. Livre d'exercices du régiment Berchény (1782–1783).*

53 Mikes Kelemen: *Török országi levelek, melyekben II^{dik} Rákóczy Ferentz Fejedelemmel Bújdosó Magyarok' Történeti más egyéb emlékezetes dolgokkal együtt barátságosan eléadatnak.* [Szerk. Kultsár István.] Szombathely, 1794. 3. A rendelkezésünkre álló adatok szerint nehéz megállapítani, hogy melyik Bercsényi lehetett ez az ismeretlen visszaemlékezés. Talán az időse Bercsényi Miklóse, de sokkal valószínűbb, hogy Bercsényi Lászlóé.

Bercsényi László udvari és társadalmi hálózatai és azok támogatása

Bercsényi László gróf a királyi udvarban a legjelentősebb támogatást Leszczyński Szaniszló volt lengyel királytól és családjától kapta. Leszczyński és Bercsényi barátsága az 1720-as években mélyült el, amikor a két száműzött közép-európai főnemes gyakran találkozott egymással, a személyes levelezésük egy része fenn is maradt az Országos Széchényi Könyvtárban.⁵⁴ A Bercsényi László és a lengyel király missziliseit tartalmazó leveleskönyv 1722. augusztus 5-i levéllel kezdődik, amelyben az emigráns lengyel király az egyik nemesi származású honfitársát ajánlotta Bercsényi gróf figyelmébe a huszárezredében való alkalmazásra.⁵⁵ Ebben az időszakban egyébként létezett egy lengyel gyalogezred [régiment Royal-Pologne] is a francia királyi hadseregben, de a lengyel menekültek szívesen vállaltak szolgálatot a franciaországi huszárezredekben is, ami a két emigráns közösség közötti jó kapcsolatokkal magyarázható.⁵⁶ Az idő múltával a két emigráns arisztokrata kapcsolata barátsággá nemesült, és számos személyes jellegű adat mellett bizalmas információkat is megosztottak egymással.

1725-ben a XV. Lajos király Leszczyński Szaniszló leányával kötött házassága jelentősen javított a száműzött lengyel király helyzetén.⁵⁷ Nem sokkal később Leszczyński elhagyta Wissembourg-t, és előbb Strasbourg-ban, majd később Chambord-ban telepedett le. A két emigráns vezéregyéniség barátságát a távolság csak még jobban elmélyítette, és a leveleikben gyakran érintettek családi témákat is. 1725-ben vett feleségül Bercsényi László is egy elzászi hölgyet, akit a lengyel király tréfásan csak „pásztorlánykának” nevezett a leveleiben.⁵⁸ Bercsényi Miklós halála után Leszczyński Szaniszló vendégségbe hívta magához Bercsényiét, majd 1726 végén pedig Versailles-ba invitálta őket, hogy együtt köszöntsék a királyi párt az új esztendő alkalmából.⁵⁹ Miután a gróf elszánta magát az utazásra, egy későbbi levelében a lengyel barátja arra buzdította Bercsényit, hogy a királyi családnak való bemutatása alkalmából mondjon majd egy szép huszáros beszédet.⁶⁰ A források alapján feltételezhetjük, hogy maga Szaniszló király vezette be Bercsényi gróft a versailles-i udvarba, ahol később rendszeresen is találkoztak. 1728. szeptemberi levelében Leszczyński csalódottan jelezte magyar barátjának, hogy hiányolta Versailles-ban a társaságát.⁶¹

Leszczyński Szaniszló a magyar emigránsokat felhasználta információszerzés és a lengyelországi újabb királyválasztás előkészítése során. Amint erre már korábban utaltam, a magyar emigráns ügynökök és katonatisztek egyaránt segítették a kérészetű uralko-

54 OSZK K Quart. Gall. 39. Lettres du roy de Pologne et d'autres princes.

55 Uo. fol. 1.

56 Stanislas Liberek: *Fraternité d'armes polono-suisses au cours des siècles*. Rapperswil, 1945. 14., 68. Vö. Lydia Scher-Zembitska: *Les Polonais au service de France de 1732 à 1832*. Paris, 1993. [Doktori disszertáció.]

57 Michel Antoine: *Louis XV*. Paris, 1989. 157.

58 OSZK K Quart. Gall. 39. fol. 6.

59 „... au reste fait moy scavo si vous pouves estre pour le premier jour de l'an à Versaille pour que je vous envoie les comissions de complimenter le Roy et la Reyne. Mandes le moy incessamment.” Uo. fol. 12.

60 Uo. fol. 13.

61 Uo. fol. 22.

dása és az azt követő kalandos menekülése idején is.⁶² A lengyel örökösödési háború küzdelmeiből is alaposan kivette a részét a Bercsényi László gróf által vezetett franciaországi, zömében magyarokból, illetve lengyelekből álló huszárezred. A háborút lezáró bécsi békeszerződés után a lengyel trónról újból letaszított Leszczyński Szaniszló a Lotaringiai Hercegséggel kárpótolták, aki hamarosan berendezte udvarát Lunéville-ben és Nancyban, ahol több magyar mellett Bercsényi Lászlót is kitüntette kegyeivel. Bercsényi gróf már Szaniszló király lotaringiai uralkodásának első időszakától, 1737 áprilisától udvari kegydíjat élvezett és az új uralkodó egyik legfőbb udvari személyiségének számított.⁶³ Egy évvel később, 1738. április 21-én Leszczyński kinevezte Bercsényit udvari főlovászmesterének.⁶⁴ Ezen udvari tisztség szimbolikus jellegűnek számított a lotaringiai hercegi udvarban, mivel nemcsak az udvarhoz tartozó istállók teljes igazgatása és azok felügyelete tartozott e hivatalhoz, hanem a főlovászmestereknek fontos udvari reprezentációs feladatai is voltak. Nevezetesen az új hercegek beiktatásakor a főlovászmester az egyik legfőbb lotaringiai hercegi jelvénynek számító kardot kivonva kiáltotta ki az új uralkodót. A hercegek ünnepi felvonulásai alkalmából a főlovászmester közvetlenül a herceg előtt vonult a kivont hercegi kardot tartva a kezében.⁶⁵

Az 1740–1750-es években Bercsényi és Szaniszló király baráti kapcsolata folyamatosnak és töretlennek bizonyult. Ekkorra Bercsényi a családjával már a Luzancyban található kastélyában lakott, amely Párizs és Nancy között félúton helyezkedett el. A francia királyi udvart gyakran meglátogató lengyel király útközben többször is megszállt Luzancyban.⁶⁶ A két emigráns vezéregyéniség találkozásai során gyakran előfordult, hogy Leszczyński Szaniszló veje vagy leánya segítségével közbenjárt magyar barátja érdekében. A luzancyi találkozók jó alkalmat nyújtottak az ilyen személyes jellegű ügyek megbeszélésére, ezért kiemelt jelentőségűek voltak a Bercsényiek franciaországi felemelkedésében. Nem véletlen, hogy az esetlegesen elmaradt találkozót Bercsényi László személyes sérelmeknek tekintette. Amikor például 1750 augusztusában Szaniszló király nem szállt meg Luzancyban, Bercsényi levélben kért ez ügyben magyarázatot Ossolinsky hercegtől.⁶⁷ Egyébként a lengyel királyi család tagjainak látogatását a mai napig őrzi egy rézlemez a kastély folyosóján, amelyre a következő szöveget vésette Bercsényi gróf:

62 *Les affaires étrangères et le corps diplomatique français. De l'Ancien Régime au Second Empire.* I–II. Ed. Jean Baillou. Paris, 1984. I. 237. Vö. Jean-Fred Warlin: *J.-P. Tercier, l'éminence grise de Louis XV. Un conseiller de l'ombre au Siècle des lumières.* Paris, 2014.

63 Charles-Philippe d'Albert de Luynes: *Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV.* I–XVII. Paris, 1860–1865. I. 233.

64 Zachar: *Franciaország*, 126.

65 Lásd erről bővebben Henri Lepage: *Les offices des duchés de Lorraine et de Bar et la Maison des ducs de Lorraine. Mémoires de la Société d'archéologie lorraine* 11 (1869) 370–373.

66 Luynes herceg visszaemlékezéseiben többször is megemlíti Leszczyński Szaniszló Luzancyban tett látogatásait. Luynes: *Mémoires*, III. 207. [en juin 1740], XI. 252. [en octobre 1751], XII. 144–145., 156. [en septembre 1752], XIII. 87. [en octobre 1753], 360. [en septembre 1754.]

67 OSZK K Quart. Gall. 55/2. *Lettres de Ladislas Berchény* (1747. 21. déc. – 1753. 22. jun.) fol. 13–14.

„1765. szeptember 19-én Leszczyńska Mária, Franciaország királynéja az édesapjánál való látogatását követően La Ferté sous Jouarre-ból kitérőt téve eljött Lusancyba és Bercsényi marsallnál vacsorázott, akit családjával együtt a kegyeivel elhalmozott. I. Szaniszló Lengyelország királya, Lotaringia és Bar hercege minden évben, amikor leányát meglátogatta Versailles-ban, oda- és visszaúton Luzancyban vacsorázott és töltötte az éjszakát.”⁶⁸

Ez a kis relikvia önmagában is jól jelzi, hogy milyen jelentőséget tulajdonított a Bercsényi család Szaniszló király és leánya támogatásának.

A francia királyné, Leszczyńska Mária, Szaniszló király leánya szintén fontos szerepet játszott Bercsényi és családtagjai társadalmi felemelkedésében.⁶⁹ Még a marsallá váló kinevezése előtt néhány évvel Bercsényi László a királynő támogatását kérte, hogy elnyerhesse a Szent Lajos-rend nagykeresztjét és ezzel együtt egy katonai kormányzói hivatalt. Amikor 1753-ban megürült a rendben egy hely, Bercsényi azonnal eljuttatott a királynőhöz egy kérelmet annak lengyel gyóntatóján, bizonyos Radominski atyán keresztül, akit Leszczyński Szaniszló lunéville-i udvarából ismert. A királyné sikeres közbenjárását követően Bercsényi elnyerte a vágyott kitüntetést és még ugyanabban az évben így mondott köszönetet Leszczyńska Máriának: „Merem remélni hozzám való további jószágát és támogatását, mivel a vágyam az, hogy Felséges Asszonyomat és királyi édesapját szolgáljam.”⁷⁰ A francia királyné valószínűleg hatékonyan közreműködött Bercsényi marsallá váló kinevezésében, amely után a következő levélben gratulált neki: „Nagyon örülök, kedves Marsallom, hogy így nevezhetem, és nem kívánhatok más köszönetet érte, mint hogy amennyire csak lehetséges, még erősebben kötődjön az Apámhoz és tegyen a lábai elé. Biztosíthatom kedves Bercsényi, hogy teljes szívemből szeretem és tisztetem. Kérem adja át örömteli üdvözlétemet a Marsallné Asszonynak is.”⁷¹

A királyi kegyekből Bercsényi családja is részesült. 1752. január 17-én a gróf Sophie leányának zárdai elhelyezése ügyében írt levelet Jean-François Boyer püspöknek, amelyben hangsúlyozottan jelezte a lengyel uralkodó támogatását.⁷² A levél végén a még nagyobb nyomaték kedvéért hozzátett egy királynéra való utalást is: „A királyné ismeri a családomat, az engem ért sorscsapásokat és a királyi édesapjához való ragaszkodásomat, ezért merem remélni, hogy lesz olyan jó, hogy Önnek is kinyilvánítja majd az ajánlásomat.”⁷³

68 Zachar: *Franciaország*, 119.

69 Bercsényi Lászlót 1743-ban a franciaországi huszárság főellenőrévé nevezték ki, majd a következő évben elnyerte az altábornagyi rangot. 1748-ban Commercy katonai kormányzója lett. Vö. Boissau: *Ladislav Berchény*.

70 Idézi Anne Muratori-Philip: *Marie Leszczyńska. Épouse de Louis XV*. Paris, 2010. 229.

71 Az eredeti idézet így hangzik: „Je suis ravie Mon Cher Marechal de Vous nommer ainsi, je ne Vous demande pour reconnaissance du Desir que j'en ay Eû, que d'augmenter s'il se peut, d'attachement pour mon Papa; mettez moy à ses pieds, Et soyez sûr mon cher Berchény, que je Vous aime et Estime de tout mon cœur. Dites a La Marechale ma joie.” OSZK K Quart. Gall. 39. Lettres du roy de Pologne et d'autres princes. fol. 139.

72 OSZK K Quart. Gall. 55/2. Lettres de Ladislav Berchény (1747. 21. déc. – 1753. 22. jun.) fol. 34.

73 Az eredeti idézet így hangzik: „La Reine qui connait ma Maison, mes malheurs, et mon attachement pour le Roi son Père, je me flatte qu'elle aura la bonté de m'accorder la recommandation auprès de Vous.” Uo. fol. 35.

Bercsényi László és a hajdani lengyel uralkodó közötti baráti kapcsolatot természetesen a közös politikai érdekek is erősítették. Leszczyński Szaniszló még Lotaringiában való letelepedése után húsz esztendővel később sem hagyott fel a hazájába való visszatérés reményével. Bercsényi egyik, d’Argenson grófhhoz intézett levelében például beszámolt arról, hogy Szaniszló király még 1756-ban is egy franciabarát svéd–lengyel–magyar szövetség kialakításáról álmodozott.⁷⁴ Ugyanakkor az 1756-os osztrák–francia szövetségi szerződés után kialakult külpolitikai irányváltás következtében a franciaországi magyar emigráció utolsó reményei is szertefoszlottak.⁷⁵ Mindez nem befolyásolta Bercsényi gróf és Leszczyński Szaniszló személyes kapcsolatait, amelyek a gróf fiainak házassági terveire is komoly hatással voltak. 1757-ben ennek következtében állt oltár elé Bercsényi Ferenc Miklós és Agnès Berthelot de Baye kisasszony, akinek az apja Szaniszló király egyik leghívebb főtitkja volt. A házasság az ifjú Bercsényinek tekintélyes hozományt (kb. 100 000 livres), a lunéville-i udvarban egy kamarási hivatalt és egyéb királyi kegyeket nyújtott.⁷⁶ Mindezek alapján megállapítható, hogy gróf Bercsényi László királyi udvari kapcsolatrendszere kiválóan működött Leszczyński Szaniszló és családja – az udvari „lengyel lobb” – támogatásának köszönhetően. Bercsényi László 1778. július 9-én hunyt el Luzancyban, ahol a helyi templomban helyezték örök nyugalomra.⁷⁷

A média szerepe: Bercsényi László életrajza egy politikai értekezésben

A karizmatikus vezetői nimbusz kialakításában már a kora újkor ezen időszakában is szükség volt a jó médiatámogatásra, amelyhez elsősorban a könyvnyomtatás nyújtott kiváló eszközöket.⁷⁸ Bercsényi László marsall hírnevének öregbítésében nagy szerepet játszott egy még életében megjelent részletes életrajza, amely egy 1762-ben Nancyban publikált politikai értekezés előszavában található. A *Le politique vertueux* című művet Antoine-

74 Bercsényi László levelének (Lunéville, 1756. január 17.) eredeti idézete így hangzik: „Le Roy de Pologne en fumant sa pipe et faisant différentes réflexions sur les circonstances du tems, me dit qu’il conviendrait peut-être d’intéresser icy les Suédois, qu’il ne seroit pas, à ce qu’il croit, impossible de les disposer en faveur de la France, si on leurs prometois la restitution duduché de Breme qui cy devant étoit à Charle XII Roy de Suède, et dont les Hanovriens se sont emparé, ainsi que les Moscovites de la Livonie ; les Suédois ayant toujours à cœur la perte de ces états qui leurs furent envahis après la funeste bataille de Pultava. Que quoique la puissance des Suedois ne soit pas aujourd’huy dans la même splendeur, que du tems de Charle XII, leur marine cependant n’est pas en plus mauvais état, et qu’ils peuvent bien avoir aux environs de 30 vaisseaux de guerre. Cette Nation est brave et guerrière, le Royaume est à portée de l’Irlande, en y joignant quelq’uns de nos vaisseaux, on pourroit certainement donner une inquiétude considérable aux Anglois et leurs occasionner une diversion, tandis que nous sur nos côtes, nous leurs causerions aussi beaucoup de jalousie.” A levél teljes kiadását lásd Tóth: Magyar vonatkozású dokumentumok, 907.

75 Lásd ehhez Lucien Bély: *Les relations internationales en Europe XVIIe – XVIIIe siècles*. Paris, 2001. [3. kiad.] 516–536.

76 Luynes herceg így emlékezett meg a naplójában a nevezetes házasságról: „M. de Berchiny, lieutenant général, marie son fils avec la fille de M. de Bail, commandant des cadets du roi de Pologne, duc de Lorraine. Le roi de Pologne donne une place de chambellan au mari et 4000 livres d’appointements. Le Roi assure 4000 livres de douaire.” Luynes: *Mémoires*, XVI. 20. Vö. Surreaux: *Les Maréchaux*, 268–269.

77 Boissau: *Ladislas Berchény*, 191.

78 Lásd erről újabban David A. Bell: *Le culte des chefs. Charisme et pouvoir à l’âge des révolutions*. Paris, 2020. 17–18.

François Aubert írta, amelynek nyomtatott változata 1762-ben látott napvilágot Jean-Baptiste-Hiacinthe Leclerc nyomdájában.⁷⁹ A kötet teljes antimachiavellisztikus címe sokatmondó: *Le politique vertueux. La candeur et la bonne foi sont plus nécessaires à l'Homme d'Etat, que la ruse et la dissimulation* [Az erényes politikus. A jámborság és jóindulat szükségesebb az államférfinak, mint a ravaszság és képmutatás]. A könyv szerzője Antoine-François Aubert, Leszczyński Szaniszló király lunéville-i udvari ügyvédje volt, aki előszeretettel publikált keresztneveinek feltüntetése nélkül, gyakran okozva ezzel félreértést.⁸⁰ A szerző életéről viszonylag keveset tudunk, de a rendelkezésre álló források alapján vitathatatlanul a korabeli lotaringiai közélet egyik fontos szereplője volt. Antoine-François Aubert 1728. január 26-án született Nancyban, ahol másnap keresztelték meg a helyi Szent Sebestyén-templomban. Apja, Rémy Aubert helyi kereskedő volt, anyja neve a keresztelői anyakönyv szerint Catherine Grandjean. Jogi tanulmányai után Lunéville-ben Szaniszló király udvari tanácsainak hivatalos ügyvédje, és hivatását emellett a nancyi városi bíróságon is gyakorolta. Később kinevezték Lotaringia első bírókonzuljának és a nancyi árva-ház igazgatójának. 1777. november 19-én elnyerte a nancyi parlament (királyi főbíróság) referens tanácsosi állását. 1777. november 9-én hunyt el, és a Nancy melletti Malzévilleben helyezték örök nyugalomra.⁸¹ Egyes források szerint több könyvet is írt, többek között neki tulajdonítják Szaniszló király⁸² és leányának, XV. Lajos feleségének az első életrajzát is. Ezenkívül nagy valószínűséggel ő volt a szerzője a *Vies des femmes illustres et célèbres de la France* [Paris, 1762–1766.] című hatkötetes műnek is.

A *Le politique vertueux* című kötet címképpen Bercsényi László francia marsall mellképes portréját láthatjuk, kék szalaggal díszített katonai egyenruhában. A metszetet nagy valószínűséggel Dominique Collin metszőmester készítette.⁸³ A kötet szerkezetét vizsgálva meglepő arányokat fedezhetünk fel. A mindössze 169 oldalas értekezéshez a Bercsényi László életpályáját méltató ajánlás nem kevesebb mint 66 oldalt számlál. Ez alapján az olvasó előtt egy igen részletes és adatgazdag életrajz jelenik meg. Annak ellenére, hogy a szövegben található magyar személynevek helyesírása sok esetben hagy maga után kívánnivalót, megállapítható az is, hogy Aubert igen alapos és pontos információkkal rendelkezett a magyar történelemről és Bercsényi családjáról.

Gróf Bercsényi Miklós, Rákóczi híres generálisa igen élethűen jelenik meg a kötet lapjain, és ehhez hasonlóan érzékletes képet kaphatunk a 17. század végi magyar történelem olyan véres eseményéről is, mint az eperjesi vészttörvényszék működése, amely nagy felháborodást váltott ki Magyarországon. Apja Lengyelországba való távozása után

79 Antoine-François Aubert: *Le politique vertueux. La candeur et la bonne foi sont plus nécessaires à l'Homme d'Etat, que la ruse et la dissimulation*. Nancy, 1762. A kötet elektronikus változatát lásd http://docnum.univ-lorraine.fr/pulsar/RCR_543952103_90004.pdf. (A letöltés ideje: 2023. január 24.)

80 A keresztnevek hiánya még a legalaposabb helytörténeti munkákban is zavart okozott. Például Michel Caffier nemrég megjelent lotaringiai irodalomtörténeti szótárában François-Hubert Aubert-t tartja a *Le politique vertueux* című munka szerzőjének. Michel Caffier: *Dictionnaire des littératures de Lorraine*. Metz, 2003. 18.

81 Antoine de Mahuet: *Biographie de la Cour Souveraine de Lorraine et Barrois et du Parlement de Nancy (1641–1790)*. Nancy, 1911. 9.

82 *La vie de Stanislas Leszczyński, surnommé le bienfaisant, roi de Pologne, duc de Lorraine et de Bar*. Paris, 1769.

83 Jean-Nicolas Beaupré: Deuxième supplément à la notice sur Dominique Collin et Yves-Dominique Collin. *Mémoires de la Société d'archéologie lorraine* (1866) 164.

László tanulmányait a kassai jezsuita konventben végezte. Bercsényi fiatalságáról viszont csak nagyon keveset tudhatunk meg e szövegből. Teljesen kimarad belőle a Rákóczi-szabadságharcban játszott szerepe, a Nemesi Kompaniában töltött időszaka és az a hőstett is, amellyel állítólag a nevezetes trencsényi csatában Rákóczi életét megmentette. A hajdani rebellis múltról talán azért nem esett szó ebben a szövegben, mert Bercsényi gróf élete vége felé elnyerte a császári kegyelmet, és igyekezett magyarországi és bécsi kapcsolatait rendezni és szorosabbra vonni. Az 1756-ban megkötött osztrák–francia szövetségi szerződés után erre reális lehetőség is nyílt az egykori lázadó emigráns számára, de végül marsallá való kinevezése után Choiseul gróf bécsi nagykövet, a szövetségi szerződés egyik fő előkészítője járta ki számára az uralkodónő hivatalos kegyelmi okiratát, amelyet 1759. február 19-én állítottak ki. Bercsényi és utódai ezt követően mentesültek a felségsértési vád alól, azonban a korábban elkobzott magyarországi birtokaikat nem nyerték vissza.⁸⁴

Bercsényi katonai szolgálatának, hőstetteinek és előléptetéseinek a részletes felsorolása már első olvasásra felkeltette a kíváncsiságomat, hogy honnan szerezhette Aubert a magyar gróf katonai pályájára vonatkozó információit. Mivel a szöveg szerkezete a marsallá való kinevezésének alátámasztására irányul és nagyon sok hasonló fordulat található benne, mint Bercsényi kinevezési okiratában, ezért a két szöveget alaposabban megvizsgálva is összevettem. Ennek során elég sok olyan szövegszerű egyezést és hasonlóságot találtam benne, amelyek alapján megállapítható, hogy Aubert életrajza sok helyen merített a XV. Lajos által kiadott kinevezési oklevél szövegéből oly módon, hogy az eredeti egyes szám harmadik személyben megfogalmazott életrajzot átírta a grófnak címzett dedikációnak megfelelően magázó formába.⁸⁵

A szöveg részletesen megemlékezik Bercsényi családtagjairól, fontos adatokat közöl, másfelől pedig bizonyos kompromittáló részleteket elhallgat. Az igazsághoz tartozik, hogy Bercsényi László fiatalkorában szerelmi kapcsolatot tartott fenn későbbi feleségével, aki hamarosan teherbe esett. A gróf azonban csak azzal a feltétellel ígért házasságot a megesegett lánynak, ha a születendő gyermek fiú lesz. Ladislas Jean Thaddée de Berchény 1726. május 11-én született meg, a házasságot pedig a gróf ígéretének megfelelően három nap múlva kötötték meg a frouet-i kápolnában.⁸⁶ Az esetet az emlékiró Ladislas Valentin Esterhazy, aki egyébként apja halála után Bercsényi László fogadott fia volt, így örököltette meg memoárjaiban: „Bercsényi grófné, majd marsallné, nincstelen lány volt. A gróf szerelemből vette el.”⁸⁷ A gróf házassága alatt született gyermekeit a szöveg pontosan mutatja be. Az életrajz végén a szerző Bercsényi erényeit az ókori és modern hősökhez, államférfiakhoz hasonlítva magasztatja.⁸⁸ Aubert műve egyébként egy a korban elterjedt antimachiavellisztikus moralizáló politikai értekezés, amelynek a fő témája a jó uralkodót

84 Boissau: *Ladislas Berchény*, 173–179.

85 A francia nyelvben a magázás többes szám második személyben történik.

86 OSZK K Quart. Gall. 55. fol. 3.

87 Esterhazy: *Mémoires*, 13. [Ford. T. F.]

88 „M. le Maréchal de Bercheny, dit-on, dans toutes les sociétés, est ami comme Ephestion l'étoit, époux comme Caton, sage comme Socrate, pere comme Paul Emile, brave comme le vainqueur d'Annibal, prudent & citoyen comme Fabius, homme de bien comme Scipion Nasica, & vertueux comme Sully.” Aubert: *Le politique vertueux*, LXV–LXI.

jellemző erények, különösen a „jámborság” (*candeur*) részletezése ókori (Platón, Plutarkhosz, Cicero vagy Titus Livius) és modern (Sully, Fénelon, Montesquieu) gondolkodók művei alapján. A jó uralkodó definíciója alapján az olvasó könnyen ráismerhet Leszczyński Szaniszló lengyel és XV. Lajos francia uralkodóra.

A mű értelmezéséhez érdekes adaléket nyújt Bercsényi László és a francia szabadkőműves páholyok kapcsolata. Hasonlóan más idegen származású katonatiszthez, valószínűleg ő is csatlakozott a külföldiek beilleszkedését nagyban elősegítő csoportok egyikéhez. 1747-ből származó, Bertin Durocheret, épernay-i elnökkel váltott levelezése alapján nagyon valószínű, hogy valamelyik szabadkőműves páholy tagja volt.⁸⁹ Ebben az időszakban (1743–1771) Clermont grófja, Bercsényi híres haragosa volt a párizsi nagypáholy nagymestere. Ez alapján nehezen képzelhető el, hogy felvételt nyert ebbe a páholyba, ugyanakkor nagy valószínűséggel könnyen bebocsátást kapott a lunéville-i páholyba, amelyet jó barátja, Leszczyński Szaniszló király is látogatott. A nancyi városi könyvtárban található szabadkőműves szertartáskönyv kézirata érdekes részletekkel szolgálhat az Aubert könyvében szereplő Bercsényi-életrajzhoz. A kézirat tulajdonosa a hírhedt Tressan gróf⁹⁰ volt, aki a strasbourg-i Candeur à l’Orient szabadkőműves páholy tagja volt, ahová több külföldi nemest – nagy valószínűséggel Bercsényi Lászlót is – beléptetett.⁹¹ A későbbi időszakban – az 1780-as években – a Bercsényi-huszárezred tisztjei saját szabadkőműves páholyt alapítottak, amely a „La Vigilence” [Éberség] nevet viselte.⁹²

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy Bercsényi László eseményekben gazdag pályája nagymértékben hozzájárult a huszárság franciaországi elterjedéséhez. Az ő általa alapított – mai napig is létező – huszárezred bizonyult a legstabilabb ilyen jellegű katonai egységnek. Az ő irányítása alatt szerveződött a huszárság önálló csapatnemmé és honosította meg francia földön a magyarokhoz fűződő jellegzetes harcászati módot, a kisháborús taktikát. Bercsényi László pályája során a francia hadseregben szolgáló, zömében magyar etnikumú huszárság legfőbb katonai parancsnoka és egységben tartó vezetője volt. A magyar függetlenségi mozgalmak szellemét őrizve kiterjedt diplomáciai tevékenységet is folytatott egy esetleges újabb magyar szabadságharc reményében. Markáns magyar identitása nem állt ellentétben a francia király szolgálatával és a francia elitbe való sikeres beilleszkedés folyamatával, amelyet jól tükröz a sokoldalú franciás műveltsége. A marsalli kinevező okiratban lefektetett életrajzának átdolgozott változata megjelent Antoine-François Aubert *Le politique vertueux* című művében is. Bercsényi László gróf tökéletes udvari arisztokrata és kiváló hadvezér képének mediatizált terjesztése elsősorban a rendhagyó marsalli kinevezésének igazolására szolgálhatott. Az idegen származású, egykori száműzött nemes elsősorban a királyi család – főleg Leszczyńskiék – támogatásával az 1760-as években olyan közismert európai személyiséggé vált, aki Mária Terézia szövetségesének hadseregében a legfelsőbb szinten szolgált. Kétségkívül jelentős katonai

89 Surreaux: *Les Maréchaux*, 643.

90 Louis-Élisabeth de La Vergne de Tressan (1705–1783), francia katonatiszt, tudós és író.

91 Mireille François könyvtáros kollégám szíves közlése (Bibliothèque Stanislas de Nancy). Vö. Artur Badach: *Stanislas, un roi en Pologne en Lorraine*. Versailles, 2004. 216.

92 Ekkor a tisztikar 42 tagjából kilencen tartoztak a szabadkőművességhez. Tóth: *Ascension sociale*, 152–153.

szolgálata mellett Bercsényi társadalmi felemelkedésében és hírnevének öregbítésében fontos szerepet játszottak jól kialakított és folyamatosan fejlesztett baráti kapcsolatai, gyermekei választékos nevelésének és jövőjének gondos alakítása, és olyan kevésbé látható hálózatokban való részvétele, mint a korban dinamikusan fejlődő szabadkőművesség. Franciás műveltsége, nyitottsága szép példáját nyújtja egy idegen származású nemes francia környezetben való sikeres felemelkedésének.

CONTENTS

STUDIES

Richárd Horváth <i>The Royal Books of King Matthias. (On the Amount of Lost Medieval Sources)</i>	335
Miklós Fóti <i>Identification of the Person and Career of Ali, sancakbeyi of Segedin and the Development of his Fiefdom (1567–1595)</i>	353
Gábor Kálmán <i>Border Protection, Finances, Protestantism. The Dispute between the Inner Austrian and Hungarian Estates, 1606–1610</i>	367
Géza Pálffy <i>Liberation or Occupation? Military, Financial and Civil Administration in Recaptured Hungary during the Great Turkish War, 1683–1699</i>	393
Angelika Orgona <i>The Invisible Woman. Marriages of Kata Salgai</i>	417
Kornél Nagy <i>“The Plan Failed”. Candidacy of Michál Minas Theodorowicz as an Armenian Uniate (Catholic) Bishop in Transylvania (1731–1742)</i>	441
Ferenc Tóth <i>“... he has proven his courage, skills and experience countless times...” The Circumstances of the Appointment of a Hungarian Count as Marshal of France</i>	463
Gábor Demeter <i>The Differentiation of the Agrarian Society Based on a Quantitative Analysis of 18th Century Settlement Censuses (1720–1796)</i>	485
Veronika Eszik <i>Reactions to the Intrusion of the Modernising State into the Rural Space. On the Croation Peasant Movements of 1883 from a Different Perspective</i>	521
Heléna Huhák <i>Camp Diaries. Everyday Life of Hungarian Jewish Deportees in Concentration and Forced Labour Camps (1944–1945)</i>	545
András Fejérdy <i>Intransigent Anti-Communism and/or Pragmatic Diplomacy? The Eastern Politics of Pope Pius XII between World War and Cold War</i>	567
Ákos Bartha <i>A Restless Homo Politicus: the Career of István Szüts (1900–1973)</i>	591

E számunk szerzői

Bartha Ákos, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK TTI, Horthy-korszak osztály ● Demeter Gábor, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Délkelet-Európa története osztály ● Eszik Veronika, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK TTI, Újkori osztály ● Fejérdy András, igazgatóhelyettes, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Egyháztörténeti osztály ● Fóti Miklós tudományos segédmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Turkológiai osztály ● Horváth Richárd, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Középkori osztály ● Huhák Heléna, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK TTI, Jelenkortörténeti osztály ● Kármán Gábor, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály ● Nagy Kornél, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály ● Orgona Angelika, történész-főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum ● Pálffy Géza, tudományos tanácsadó, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály, MTA-BTK „Lendület” Szent Korona kutatócsoport-vezető ● Tóth Ferenc, tudományos tanácsadó, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály

(HUN-REN BTK TTI = Magyar Kutatási Hálózat [Hungarian Research Network] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

